

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE MODERNLEŞME BAĞLAMINDA KADININ TEMSİLİ: AKBABA DERGİSİ ÖRNEĞİ

The Representation of Women in the Early Period of the Republic of Turkey
in the Context of Modernization: Example of *Akbaba* Magazine

Büşra TOSUN DURMUŞ*

ÖZET

Modernleşme ve Batılılaşmayı temsildeki güçleri ve toplumsal görünürlükleri sebebiyle kadın üzerinden yürütülen tartışmalar dünden bugüne eksilmeden devam etmektedir. Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte de kadının modernleşmesi ve aslında Batılılaşması formüle edilmiş, gelişmişlik ölçüsü olarak kadının geleneksel ve dinsel kısıtlamalardan kurtulması öncelenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi ile Türkiye modernleşmesi bağlantısı kurularak, erken dönem kadın temsiliinde yaşanan kırılmanın konu edildiği bu çalışmada karikatür dergiciliğinde kadın imajının inşası Fairclough'un eleştirel söylem analizi yöntemi ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Böylece erken dönem kadının temsili meselesine ışık tutulması amaçlanmıştır. Çalışmanın ana örneklerini oluşturan *Akbaba* dergisi, dönem-iktidar ilişkilerine yakınlığı bakımından özellikle seçilmiştir. Derginin 29 Ekim 1923 tarihini takip eden beş aylık süreç içinde yayımlanan yirmi bir sayısı incelenmiş, içerikte ön plana çıkan kadın temsiliinin ait olduğu bağlam çözümlenmeye ve analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Neticede Batılılaşma olarak formüle edilebilecek bir temsiliin, Cumhuriyet'in ilanını takip eden erken dönemde topluma sunulduğu, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisiyle doğrudan uyuşmayan ve henüz kabul görmemiş bir kadın imajının karikatür formunda işlendiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Cumhuriyeti, *Akbaba* dergisi, kadın temsili, karikatür, eleştirel söylem analizi.

ABSTRACT

The discussion on women identity about their social visibility and strength in representing modernization and westernization continues from past to today. The women's modernization is formulated as westernization during the transition from Ottoman emperorship to the Republic of Turkey. Relatedly women as a development mark were aimed to reconstruct free from traditional and religious restrictions. In that context, this study was subjected to the fracture of woman rep-

* Dr., Bağımsız Araştırmacı. İstanbul/Türkiye. E-posta: busratosundurmus@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-5158-0058.

resentation in the early period by establishing a connection between the Republic of Turkey's and Ottoman modernization. Thus a new women image construction in caricature magazine was interpreted by using Fairclough's critical discourse analysis method. *Akbaba* magazine which constitutes the base sample of the study is selected for its proximity to the power relation of the period. In this regard, 21 issues in the five months following 29 October 1923 was examined and analyzed. As a result, a representation that can be formulated as westernization is identified. However, discourse analysis shows that the representation of this specific women's image was not yet been entirely accepted and did not exist in society.

Keywords: Republic of Turkey, *Akbaba* magazine, woman representation, caricature, critical discourse analysis.

Giriş

Genç Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı akabinde, Osmanlı'nın yetiştirdiği ekip tarafından ulus-devlet formunda tesis edilmiştir. Bu süreçte, eskiye ikame edilecek tüm kurum ve kuruluşları hazırlayan, sosyal ve siyasi değişimi hızlı bir biçimde gerçekleştiren, genç Cumhuriyet'in kurucu mitlerini bir bütün oluşturacak şekilde dokuyan yeni rejim mekanizmasının işlediği görülecektir. Bu mekanizmanın en önemli araçlarından biri olarak basın organları, bu organların yeni bir toplum inşa etmedeki rolleri, özellikle kadının temsilinde modernleşme ve Batılılaşma eğilimlerini görünür kılan yayınlar, dönem koşullarını anlamakta önemli ipuçları sunmaktadır.

Kökleri Orta Çağ'a dayanan "daha önce, az önce" anlamındaki "modo"dan türeyen "modernus" kelimesi temelinde yükselen, 17. yüzyılla birlikte Avrupa'da başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal hayat ve örgütlenme biçimi bağlamında "modernleşme" (Giddens, 2010: 9) kavramı, Latin dili sözlüğüne göre çağdaş, muasır karşılığı verecek şekilde (Calinescu, 2010: 21) gelişmiştir. Osmanlı örneğinin çekirdeğini oluşturduğu söylenebilecek ilk temas, Batıcılışma hareketlerini de başlatan, 18. yüzyılda Batı'nın askeri kurum ve silah gücünün imparatorluğa taşınması çabalarıdır. Akabinde bir mülteci olarak İmparatorluğa gelen İbrahim Müteferrika'nın, Batılı uygulama ile matbaa teknolojisini geliştirmesi ile devam eden bir süreç olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde genel teamül olarak modernleşme ile eş kabul edilen Batılılaşma tecrübesinin -ki vurgulanan modernlik doğruca belirli bir zaman ve coğrafyayı çıkış noktası olarak alır- (Giddens, 2010: 9) ilk meyvesi kabul edilen basın hareketleri, bu çalışmanın bağlamını da oluşturması bakımından önemlidir ve belirtilmesinde fayda vardır. Modernleşme pratiklerinin Osmanlı bünyesinde başlattığı bu hareketlenmenin seyri, İmparatorluk'tan Cum-

huriyet'e geçiş döneminde de farklı olmamış, değişim ve dönüşüm üst sınıflarda başlamış, basın da tepede tesis olan bu değişimin topluma aktarılmasında etkin rol oynamıştır.

1839'da Tanzimat'ın ilanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı ile teknik ve kurumsal bakımdan Batı'nın takibi birçok alanda gerçekleşmeye başlamış, toplumun Batılı anlamda şekillenme süreci ise Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında uygulanan devrimlerle adeta perçinlenmiştir. Modernleşmenin otomatik olarak laiklikle ilişkilendirilme (Calinescu, 2010: 21) tartışmalarının yoğunlaştığı II. Meşrutiyet sonrası dönemde, devlet eliyle başlayan Batıcılışma pratiklerinin Batılılaşma formuna dönüşmesiyle birlikte kadın, bu formun görünür ve somut objesi olarak ele alınmış ve kadının toplumdaki konumlanışında Batılı tarzda modernleşme uygulamaları söz konusu olmuştur. Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte de kadının modernleşmesi ve aslında Batılılaşması formüle edilmiş, gelişmişlik ölçüsü olarak kadının geleneksel ve dinsel kısıtlamalardan kurtulması öncelenmiştir.

Buradan hareketle çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem inşası esnasında kadının temsilinde modernleşme bağlamında yaşanan kırılmayı konu edinmiştir. Aynı zamanda henüz toplumsal değişimin pratikte tamamlanmadığı bir tarih aralığında, modern ve Batılı anlamda dönüşümü destekleyen basın organlarında kadın imgesinin nasıl sunulduğunun ipuçları aranmıştır. Çalışmanın ana iskeletini oluşturan verilere ulaşmak amacıyla seçilen *Akbaba* isimli mizah dergisi, 1922 yılında yayın hayatına başlayan, uzun soluklu bir yayındır. 1923 yılında Cumhuriyeti kuran kadroyla işbirliği içinde yayın faaliyetlerini sürdürmesi bakımından önemli bulunan yayının, modern toplumun doğası olarak kabul edilen ulus-devlet formundaki Türkiye Cumhuriyeti'nin tesisini takip eden ilk 5 ay içinde yayımlanan 46 nüshası içinden, amaçlı örneklem tekniğiyle 21'i seçilmiştir. Bu nüshalarda yalnızca içeriğinde kadın figürü kullanılan karikatür ve alt yazılardan oluşan metinler incelenmiş, Fairclough'un eleştirel söylem analizi kullanılarak yorumlanmıştır.

Çalışmanın örnekleme içinde tespit edilen metinlerin yorumlanabilmesi için dönem koşullarının anlaşılması, örnekleme oluşturan *Akbaba* dergisinin ekonomi-politiğinin ve sahiplik durumunun tespiti, tüm bu bağlam içinde modernleşme uygulamaları, özelde kadına yönelik Batılı anlamda değişimi öngören paradigmanın kısaca ele alınması gerekmektedir. Bu bütünlüğün sağlanması ile gerçekleşecek bir söylem analizi, semantik çözümlenmeleri de icap ettireceğinden, satır aralarını okuyabilmek amacıyla; "metnin kendisi", "söylemsel pratik" ve "toplumsal pratik" üçleme-

sinin çözümlenmesine (Geray, 2014: 170) başvurmak faydalı olacaktır. Zira Norman Fairclough'a göre söylem öncelikli olarak eylemin bir parçası, ardından sosyal pratiklerin temsili olarak şekillenir (Fairclough, 2003a: 26). Söylem analizinin nesnesi ise sözlü, yazılı ve sözsüz metinler olabileceğinden (Sözen, 2012: 79), eleştirel söylem analizi hem dili hem de beden dili, görsel imgeler içeren söylemlerin toplumsal pratiklerle aralarındaki diyalektik ilişkiyi çözümleyeceğinden (Fairclough, 2003c: 174) karikatür ve açıklayıcı altyazıları bir bütün olarak değerlendirilerek *metin* kavramı çerçevesinde ele alınacaktır. Diğer taraftan "Van Dijk'in daha çok medya metinlerinin yapılarını açıklamaya çalışan eleştirel söylem analizi yöntemi de medya söyleminin gerisindeki toplumsal yapının (güç ilişkileri, değerler, ideolojiler ve kimlikler) nasıl dilsel kurgulara dönüştüğü ile ilgilendir." (Solak, 2011: 3). Çalışmada, haber metni olmaktan uzak karikatürlerin görsel unsurları ile konuşma balonları hükmündeki altyazı metinleri analiz nesnesi olarak inceleneceğinden Van Dijk yöntemi tercih edilmiştir. Söylemlerin sosyal bir eylem olması sebebiyle de metin ve sözlerin toplum üzerinde etkileri olduğu (Gür, 2013: 194) kabulünden hareketle *Akbaba* dergisi örneğinde yorumlanacak olan görseller ve tamamlayıcısı olan yazınsal metinler, sunulduğu kültürel yapıyla bağlantısı veya söylemin bu yapıda gerçekleşmesi beklenen bir değişim için kullanılma olasılığı doğrultusunda okunmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temelleri, Fairclough'un eleştirel söylem analizinin üç aşamalı yönteminden (Fairclough, 1992: 73; Fairclough, 2003b: 159-160; Bilge, 2015: 107) faydalanılarak atıldığından, öncelikli olarak cümleler ve yapıları arasındaki semantik çok anlamlılık ilişkisine odaklanılmış ve böylece metnin "anlam-bilimsel analizi" yapılmıştır. Zira birçok sosyal araştırma, meşrulaştırma ve onaylama amaçlı olarak dil yapısının ve aralarındaki ilişkinin kullanıldığını ortaya koymuştur (Fairclough, 2003a: 87). Bu metinler yazınsal ve sözel olabileceği gibi tıpkı örnekleme olduğu gibi görsel içerikli de olabilirler. Böylece bir mizah dergisi olarak *Akbaba*'da, dilsel ustalıklar, ima ve eşsesli kullanım ile yaratılan söylem, semantik çok anlamlılık yapısının ifşa edilmesiyle kısmen çözümlenebilir. Ancak metin analizi söylem analizinin yalnızca bir parçasıdır. Söylemin diğer önemli ayağı olan "etkileşim" ya da "metinlerarasılık" (Fairclough, 1992: 85), söylemi tesis eden yapının anlaşılması, yani metni üreten ve etkileşime giren yapının diğer bir deyişle metnin yaratıcısı ile muhatabının ilişkiselliğinin yorumlanmasıdır (Fairclough, 1989: 109). Nihayetinde tüm bu hazırlık akabinde söylemin bağlamı analize tabi tutulabilir.

Analizin bahsi geçen “etkileşimi” yorumladığı aşama aslında metnin ve metni yorumlayanın bir kombinasyonudur. Tıpkı metindeki verilerin üretiminde olduğu gibi, metni yorumlayanın da beraberinde getirdikleri, yorumlamada etkili olacaktır (Fairclough, 1989: 141). Bu noktada objektiflik tartışmaları söz konusu edilse de eleştirel söylem analiz yöntemi yorumsayıcı sosyal bilim yaklaşımının da izniyle yorumlayıcıya bu serbest alanı vermektedir. Zira söylem analizi bir “içerideki” veya “üye” yorumudur (Fairclough, 1989: 167) ve bundan dolayı metni üreten, yorumlayan ve tüketenlerin beraberinde getirdikleri yadsınamaz. Söylemin “bağlam” analizinin yapıldığı son aşamada (Fairclough, 1992: 86, 237) ise aslında bir bakıma söylem yeniden üretilir. Böylece toplumsal bir pratik olarak üretilmiş söylemin toplumsal sürecin bir parçası olarak nasıl yeniden üretildiği de ortaya konabilir. Böylece metni üreten ile sosyal gerçeklik arasındaki bağ da bu aşamada yorumlanabilir. Buradan yola çıkarak Cumhuriyet dönemi basın organlarında şekillenen kadın temsiline yönelik söylemin bir toplumsal karşılığın üretim çabasına denk gelip gelmediği ortaya konulmaya, bu temsilin bir Batılılaşma algısının uygulanması ile teşekkül edip etmediği ifade edilmeye çalışılmıştır.

1. Akbaba Dergisi

Dergide tespit edilen kadın temsiline ayrıntılarına geçmeden önce, dönem mizah basınından, önemi ve özelliklerinden bahsetmek yerindedir. Buradan hareketle II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte gelen geçici basın özgürlüğü döneminde mizah basınına da hareketlendiği, karikatür dergiciliği adına ciddi bir yol kat edildiği söylenebilir. Özellikle *Kalem* ve *Cem* adeta bir ekol haline gelmişlerdir. Koloğlu (2015: 92), dönem mizah basınına dünya standartlarında bir seviyede seyrettiğini ifade ederken, iktidarı eleştirmek konusundaki etkinliğinin geldiği boyut sebebiyle 1913’ten sonraki dönemde İttihat ve Terakki yönetiminin baskıcı uygulamaları karşısında yayınlarını durdurmak zorunda kaldıklarını da ekler. I. Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki yönetimi genel anlamda basın üzerinde yoğun bir baskı uygulamaya başlamış, 1918’e girildiğinde İstanbul’da yalnızca 14 yayının ayakta kaldığı görülmüştür. Aynı yılın ikinci yarısında Mondros Ateşkesi öncesinde basın alanında yaşanan canlanma, yenilgi ve ardından İttihat ve Terakki’nin kapatılıp, liderlerinin yurt dışına çıkmasıyla muhalif gazetecilik tam anlamıyla canlanmış, mizah yayıncılığı da bu durumdan etkilenmiş ve dönemin önemli mizah dergilerinden olan başta Sedat Simavi’nin *Diken* ve *Güleryüz*’ü yayın hayatına girmiştir (Koloğlu, 2015: 108). Kurtuluş Savaşı yıllarında da Türk matbuat hayatının en önemli mizah dergileri arasında bulunmaya devam eden *Güleryüz*, Kurtu-

luş Savaşı'nı ve Anadolu hükümetini desteklerken, aynı dönemde Refik Halit Karay tarafından açıkça İstanbul hükümetini destekleyen *Aydede* mizah dergisi de zengin yazar ve çizer kadrosuyla (Tonga, 2012: 63) belirgin siyasi duruşunu sürdürmüştür.

Dönem şartları dâhilinde yaşanan kuvvetli ayrılıkla Saray-Babıali ve destekçisi şeklinde hareket eden basın, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını hain ilan etmiş, aynı şekilde Ankara hükümeti de kendi hainler listesini hazırlamıştır. Bu durum Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ardından hazırlanan 150'likler listesi ile belirginleşmiş ve aralarında *Aydede*'nin yayıncısı Refik Halit'in de bulunduğu 13 gazeteci yurtdışına sürülmüşlerdir (Koloğlu, 2015: 112). Sakıncalı bulunan seslerin basından uzaklaştırılması ile oluşturulan yeni ortamda *Aydede* kadrosunun kalan kısmı, hemen hemen eksiksiz şekilde, fakat bu defa taraf değiştirmiş olarak yayın hayatına *Akbaba* ismiyle 7 Aralık 1922 tarihinde devam etmiş, 1977 Aralık ayına kadar sürecek (Tonga, 2012: 63-64) uzun soluklu bir yayın maratonuna başlamıştır. Cumhuriyet dönemi mizahı ile yaşanan dönüşümde artık saray ve mizah bağlantısı yerine, partiler ve mizah bağlantısından söz etmek mümkün olmuştur. Aynı zamanda karikatürde Batı etkisinin egemen olduğu (Öngören, 1983: 5), bağlantılı olarak çalışmanın ana örnekleme *Akbaba* dergisinde Batılı karikatürlerin yayımlandığı özel bir bölüme yer verilmesiyle, Fransız etkisinin görünür olduğu ifade edilebilir.

Akbaba dergisi, Yusuf Ziya Ortaç ve bacanağı Orhan Seyfi Orhon'un birlikte çıkarmaya başladıkları siyasi-mizah dergisi olup, belli bir süre sonra dergi yalnızca Yusuf Ziya'nın yönetiminde, pazartesi ve perşembe günleri, dört sayfa, büyük boy ve siyah-beyaz olarak yayımlanmıştır (Tonga, 2012: 64). "Pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur, milliyetperver mizah gazetesi" alt başlığıyla ilk sene "nüshası 100 paradır" ifadeleriyle satılmış, başlangıçla Osmanlı Türkçesi ile Arap alfabesiyle, harf devriminden sonra Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Derginin siyasi bakımdan iktidara yakınlığı, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında uygulanan inkılaplar ve toplumsal değişikliği sonuna kadar desteklediği kabulü, örneklem olarak seçilmesinin de en önemli sebebidir. Bu durum Yusuf Ziya'nın kendisi tarafından 20 Mart 1952 sayılı *Akbaba* dergisinde; "Sene 1923 İstanbul Kuvay-i Milliye'ye girerken *Akbaba* çıkar. O dönemde Türkiye'de parti yoktur. Mustafa Kemal vardır. Biz onun yanında yer almıştık. Sonra Mustafa Kemal kendi safına siyasi ismini koydu: Halk Fırkası. Biz o günden sonra Halk Fırkasındaydık." (Kılıçer, 2012: 167) cümleleriyle ifade edilmiş, derginin doğrudan Halk Partisi bağlantısına da vurgu yapılmıştır. Ayrıca derginin yayıncısı Yusuf Ziya'nın çok partili hayata

geçildiğinde muhalefeti eleştirmek için maddi teşvik aldığı, dergisine resmi abonelikler edindiği, kâğıt alımında zorlanılan dönemlerde *Akbaba*'ya kolaylıklar sağlandığı, devletin uzun yıllar tek reklam veren müşteri olduğu, yayınlarını hükümetlerin siyasi tutum ve algısına göre biçimlendirerek başarılı ve uzun ömürlü bir mizah dergisi olarak sürdürdüğü (Gönenç ve Cantek, 2012: 459) belirtilmiştir. Dolayısıyla dergide yayınlanan metinler yorumlanırken, doğrudan bu taraftarlık durumunu göz önünde bulundurma ve dergiyi yeni rejimin ideolojisini paylaşan, modernleşmeci bir yayın organı olarak değerlendirmek hatalı olmayacaktır.

Dergi, zamanla gelişerek zenginleşmiş yazar kadrosu ile temsil ettiği görüşü, siyasi-mizah dergisi formatıyla korumuş, yazı ağırlıklı yayımlanmış ve yazarlar genellikle müstear isimler kullanarak imza atmışlardır. Bunlar arasında Yusuf Ziya *Çimdik*, Orhan Seyfi *Fiske*, Reşat Nuri Güntekin *Çalıkıuşu*, *Ağustos Böceği*, *Ateş Böceği*, *Yıldız Böceği* gibi ilerleyen dönemlerde Nazım Hikmet *Ran Kartal*, *Ben*, *Bendeniz*, *Fıkracı*, Faruk Nafiz *Çamlıbel Deli Ozan*, *Çamlıbel*, *Çamdeviren* türü müstear isimler kullanmışlardır. Çoğunlukla başyazarlığı Yusuf Ziya yapmış, yayının siyasi-mizah dergisi olmanın yanında edebiyat dergisi olarak da anıldığı görülmüştür. *Akbaba*'da şiir, fıkra, hikâye, roman ve edebi tenkit gibi türlerin örneklerine de yer verilmiştir (Tonga, 2012: 65-66). Derginin yayıncısı Yusuf Ziya, 1914'te *Kehkeşan* dergisinin açtığı bir yarışmaya yolladığı şiirinin birinci olmasıyla edebiyat sahasında yazmaya başlamış, Ziya Gökalp'le tanıştıktan sonra hece veznini kullanmış ve Beş Hececiler arasında anılan önemli bir isim haline gelmiştir (Karaca, 2007: 402). Dergi, bu yönüyle de dönemin önemli basın organları arasında yer almış, devrinin siyasi, sosyal ve edebi panoramasını yansıtmıştır. *Akbaba* en çok karikatüristlerinin ilhamlarındaki kısırlık sebebiyle eleştirilmiş, ilk dönemlerde Ramiz olmak üzere, Cemal Nadir, Münif Fehim, Orhan Ural, Semih Balcıoğlu derginin karikatüristleri olarak kayda geçmiştir (Tonga 2012: 65).

2. Cumhuriyet'in İlanını Takip Eden İlk Beş Ayda *Akbaba* Dergisinde Kadının Temsili

Çalışma, bir mizah dergisi olan *Akbaba*'nın, Cumhuriyet'in ilanı ve takip eden beş aylık süreçte yayımlanan nüshaları arasından seçilen 21 sayıda, kadın figürünün yer aldığı karikatürlerde modernleşme bağlamında kadının temsilindeki kırılmanın, toplumsal pratiklerle bağlantısı olup olmadığı ile alakalı bir okumayı kapsamaktadır. Beş ay, bir makale çalışmasında eleştirel söylem analizi yapmak için uzun bir zaman aralığı olarak kabul edilebilecekse de, dergi içeriğinde hiciv, şiir, fıkra ve benzeri yazınsal ürünlerin yoğunlukta olması, çalışmanın kapsamının yalnızca kadın figür-

rünün işlendiği karikatür ve alt yazıları olarak belirlenmiş olması sebebiyle, yeterli malzemeye ulaşmak ve isabetli bir analiz yapmak bakımından uygun görülmüştür.

Dergide yer alan karikatürler, dönemin karikatür çizim karakteristiğine bağlı kalınarak konuşma balonu kullanılmaksızın, alt metinde verilen diyalog veya açıklama cümleleri ile zenginleştirilmiş, çizimlerde işlenen kadın, temsil ettiği prototip bakımından önemli ipuçları vermiştir. 1923 yılı, erken Cumhuriyet olarak değerlendirilebilecek bir tarihtir ve bu dönem zarfında yaşanması planlanan hızlı toplumsal değişim, yukarıdan aşağıya bir inkılap hareketiyle sağlanmaya çalışılmış, bu değişiklikler hakkında halkın onayının alınmasına gerek görülmemiştir. Nitekim 1933 yılında Mustafa Kemal'in yaptığı bir konuşmada geçen "İnkılap, mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır" (Doğramacı, 1989: 153) ifadeleri, bu bağlamda açıklayıcı kabul edilebilir. Bunlara ek olarak yine inkılapların yürütücüsü Mustafa Kemal, 1934 yılında "... Cumhuriyetimizi, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak isteğimizi destekleyecek herhangi bir referanduma gitmek yalnız cehalet değil, hıyanet olur. Yüzde seksenine okuma yazma öğretilmemiş bir memlekette, inkılaplar plebisitle olmaz!" (Doğramacı, 1989: 153-154) ifadeleri ile yukarıdan aşağıya uygulamalara duyulan ihtiyacı dile getirmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın dikkat çekmek istediği nokta ortaya çıkmaktadır. Zira hedeflenen toplumsal değişimi yaratacağı öngörülen Batılılaşmacı uygulamalar, toplum ve dönem Millet Meclisi'nden yükselilecek tepki göz ardı edilmeyerek, inkılaplar aracılığıyla ancak 1925 gibi bir tarihten sonra faaliyete geçirilmiştir. Buna karşın çalışmanın örneklemini derginin 29 Mayıs 1923 ile 3 Nisan 1924 arasındaki tarihlerde yayımlanan karikatürleri oluşturmuştur. Dolayısıyla henüz erken kabul edilebilecek olan bu periyotta ele alındığında, işlenen kadın figürünün, henüz toplumsal gerçekliği olmayan bir temsile tekabül ettiğinin tespit edilmiş olması ilgi çekicidir. Zira kentli ailede yaşanacak önemli değişimler dahi ancak 1926'da kabul edilen Türk Yurttaşlar Yasası ile uygulanan reformlar ve kentleşme akabinde gerçekleşecektir (Caporal, 1982: 390).

Diğer taraftan derginin 5 Aralık 1922 sayılı nüshasında Yusuf Ziya "Akbaba'ya felse girdik, şapkayla çıktık. Hilafetle, Saltanatla girdik, Cumhuriyetle çıktık. Medreseyle girdik, okulla çıktık. Çarşafıyla girdik, mayoyla çıktık..." (Kılıçer, 2012: 170) ifadeleriyle, din kısılcısından kurtulmuş bir ülkede kadının modernleşmesini giyim kuşamla özdeşleştirmiş olduğu gö-

rülmektedir. Dergide, 1 Temmuz 1954'te "Babialı Gzelini Seiyor" başlı-
ğıyla başlatılan yarışma için hazırlanan "Hemen her Avrupa, Amerika şeh-
rinde hafta geçmez, bir kapak kızı, bir kunduracı güzeli, bir plaj kraliçesi
yahut bir fındıkçı güzeli seçilir. Halbuki güzelden asıl anlayan insanlar biz-
leriz... Akbaba, bu âdeti memleketimizde yeniden canlandırmak için hare-
kete geçti bu sayımızda Babialı güzellerinin resimlerini koyduk..." (Kılıçer,
2012: 172) ilanındaki ifadelerden görüleceği gibi kadın, görselliği n plan-
da bir obje olarak sunulmuş ve güzelliği oylanmıştır. Yine 19 Haziran
1968'de yayımlanan bir ilanla on sayı boyunca devam edecek bir "Plaj
Gzeli" başlıklı ödüllü yarışmada okurlar oy kullanmaya davet edilmiştir
(Kılıçer, 2012: 174). Buradan hareketle ifade edilebilir ki derginin rneklemi
sonrasında yayınlanan yıllarda temsil edilen modern, güzelliği oylanana,
cinsel bir obje olan kadın imgesinin temelleri 1923 gibi erken bir dönemde
tesis edilmeye başlanmıştır.

Diğer taraftan dergide kadının, modernleşme bağlamında, toplumsal
gerçeklikten uzak bir profille temsil edip edilmediği yapılacak söylem
analizinin tamamlanması ile mümkün olacaktır. Dergide var olan söyle-
min tespit ve yorumlanmasına geçmeden önce, inceleme metninin dilsel
zellikleri, cümle yapılarında kullanılmak üzere tercih edilmiş olan unsur-
ların özümlenmesi, eleştirel söylem analizinin de ilk ayağını tamamlama-
mak bakımından önemlidir.

2.1. Dergi İçeriğinin Dilsel zmlenmesi ve Söylemin Temaları

Derginin 29 Ekim 1923 tarihini takip eden kırk altı sayılık incelemesin-
de karşılaşılan en yaygın dilsel kullanım formunun, imalar ve eşsesli keli-
meler üzerinden verilen semantik çok anlamlılık olduğu göze çarpmakta-
dır. Bu ıkarımı yapmak için metinlerin yazınsal kısımlarının yanında görsel
verilerine birlikte bakmak gerekli olacaktır. Buradan hareketle örnekleri
verilecek olan diyaloglarda, bazı kilit kelimelerin doğrudan anlamları yeri-
ne, semantik çok anlamlılıktan faydalanarak, ikincil ve cinsel çağrışımlı
anlamları kullanılmış, bu anlamı çağrıştıran görselle verilmek istenen me-
sajın desteklenmiş olduğu görülecektir.

"-İşlerimiz çoğaldı, matmazeli biraz sıkıştırınız. -Yalnız kaldıkça sıkış-
tırıyorum efendim." (Akbaba, 27 Aralık 1923: 4), örneğindeki "sıkıştırma"
kelimesi, işlerin çabuklaştırılması için bir kişinin hızlandırılması anlamı
yerine, bir kadının erkek tarafından cinsel anlamda tacizi manasında kul-
lanılmış, "-Kadın: Eğer bu hkmet ben olsaydım! -Erkek: abucak alaşa-
ėı ederlerdi!" (Akbaba, 7 Ocak 1924: 2) rneğinde "alaşağı etmek" ifadesi,
görselde (bk. Görsel 1) yer alan bacak bacak üstüne atmış ve çorap lastiği
görünen kadın figürünün erkek tarafından cinsel bir eylemde kullanması

anlamını çağrıştırmış, “-Bey: Hüs-ü hal şehadetnamenizde pek marifetli olduğunuz yazılı. Bakalım doğru mu? Bir de ben tecrübe edeceğim. -Kız: Ne aksi tesadüf. Bu gün de yeni çamaşırlarımı giymemişdim!” (Akbaba, 10 Mart 1924: 2) örneğinde ise patronun “marifetli” ifadesiyle kastettiği cinsel eylem, çizimdeki hizmetçi tarafından doğrudan cinsel içerikli yorumlanmış ve yeni çamaşır vurgusu yapmaktan kaçınılmamıştır.

Görsel 1. (Akbaba, 7 Ocak 1924: 2).

“-Bu yaz için, öyle zarif, şık bir parça buldum ki! -Yerli mi? -Evet, Kadıköylü.” (Akbaba, 17 Mart 1924: 2), “Nisanın birinci günü kocamı kandırdım. -O da bir şey mi, ben her gün kandırıyorum!” (Akbaba, 3 Nisan 1924: 2), “-Erkek: Kalbinizi bu yaz için işgal edebilir miyim? -Kadın: Altı aylık peşin!” (Akbaba, 24 Mart 1924: 2) örneklerinde de “parça”, sevgili anlamında, “1 Nisan kandırması” eşe ihanet anlamında, “kalbi işgal” teklifine karşılık verilen “peşin” kelimesi, kadının metalaşması ve maddiyat düşkünlüğü bağlamında okunabilir.

Metinlerde yaygın olarak yer alan kadın figürünün tavır ve giyiminin Batılı toplumdaki kadının bir temsili şeklinde olabileceği ile alakalı akla gelecek ilk soru, bu kadının dönem büyük şehirlerinde boy gösteren işgal kuvvetlerinin de etkisiyle mevcut bulunan yabancı kadınlar olup olmadığıdır. Zira özellikle 1912 Yunan işgaline uğrayan Selanik’ten göç eden çok sayıda göçmen kadının Avrupa modasına yakın giyimlerinin toplumsal anlamda etkili bir hadise olduğu yorumu (Caporal, 1982: 146) bu bağlamda hatırlanabilir. Dolayısıyla metinde temsil edilen kadının bu yabancı

unsurlar mı, yoksa yerli kadın mı olduğu sorusuna, dilsel yapının incelenmesi sayesinde açıklık kazandırmak mümkün görünmektedir. *Akbaba* dergisi 1 Kasım 1923 tarihli 95. sayının 3. sayfasında geçen bir karikatür (bk. Görsel 2) altyazısında “-Madama, seni Ankara’ya götürem mi? -Ne yapayayım orada? -Senin gibisine yapacak iş mi yok, iki gözüm?!” diyalogundaki gibi, yabancı kadını temsilen “madam, matmazel” ifadeleri kullanılmış veya gayrimüslim veya yabancı kadına “yapayayım” örneğinde olduğu gibi dil, kasıtlı olarak hatalı kullanılmıştır. Dolayısıyla dilsel kullanım anahtarıyla bu ayırım rahatlıkla yapılabildiğinden, örneklemin yabancı mizah dergilerinden seçmeceler yaparak yayımladığı yabancı karikatür örnekleri hariç dergide, genel anlamda yerli kadına atfedilen bir temsilin yer aldığı ifade edilebilir.

Görsel 2. (*Akbaba*, 1 Kasım 1923: 3).

Dergide dilsel kullanımla ilgili bir diğer dikkat çeken unsur, “*Kuş başı kar*” (*Akbaba*, 31 Ocak 1924: 3), “*Mart içeri, pire dışarı*” (*Akbaba*, 3 Mart 1924: 3), “*Zemheri zürefası*” (*Akbaba*, 28 Ocak 1924: 1) (bk. Görsel 3), “*Diz boyu kar*” (*Akbaba*, 31 Ocak 1924: 3) (bk. Görsel 4), “*Kar parçası*” (*Akbaba*, 31 Ocak 1924: 1) (bk. Görsel 5), “*İlkbahar geliyor. Fidanlar tomurcuklanmaya başlıyor.*” (*Akbaba*, 6 Mart 1924: 2) (bk. Görsel 6) gibi deyim veya betimlemelerin tamamının cinsel çağrışımlı kadın figürü altında yer aldığı, bu bağlamda tabiat ile bağlantılandırılan dilsel temsillerin, kadının cinselliğine vurgu amaçlı kullanımda tercih edildiği görülmektedir. Diğer taraftan bu görseller, geleneksel toplum kabullerinin ve mevcut toplumsal kadın

temsilinin ötesinde yer alan, modern kadın imgesi olarak yorumlanabilirler.

Görsel 3. (Akbaba, 28 Ocak 1924: 1). Görsel 4. (Akbaba, 31 Ocak 1924: 3).

Görsel 5. (Akbaba, 31 Ocak 1924: 1). Görsel 6. (Akbaba, 6 Mart 1924: 2).

Akbaba dergisinde bahsi geçen 5 aylık periyotta tespit edilen söylemin semantik çözümlemesine dâhil edilmek üzere, Fairclough'un (1992: 236) ifadeleriyle "metnin tematik yapısında cümle temalarının seçimle-

rinde fark edilebilir bir model olup olmadığını görmek” amacıyla söylemin belli başlı kategorilerde toparlamak yerinde olacaktır. Bu sınıflandırma hem görsel metinler, hem de bunları tamamlamak amacıyla karikatürlerin altına yerleştirilmiş olan yazınsal metinlerin birlikte okunması neticesinde gerçekleştirilmiştir.

2.1.1. Kadının Cinsel Objeye Olarak Sunumu

Yapılan metin okumaları neticesinde uygun görülen tasnifin en önemli ögesini “kadının cinsel objeye olarak sunumu” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kategori, semantik çözümlemenin yapılışında verilen tüm örnekleri de kapsamakta, özellikle görsel metinlerde, dönem şartlarını zorlayacak boyutta çıplaklık, cinsel çağrışım yapacak kadın figürleri yer almış ve erkeğin kadını cinsel doyum aracı bir objeye olarak gördüğünü ifade eden cümlelerle görseller desteklenmiştir.

Bu kategori, tasnifin diğer öğelerinin tamamında da kullanılmış olduğundan bu başlık altında örneklendirilmemiş, diğer kategorilerin tamamında da kullanıldığı göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Sıralanan tasnifin tamamı bu bilgi göz önüne alınarak incelenmiştir. Her seferinde bu bağlantı hatırlatılmış, *Akbaba* dergisinde, incelenen tarih aralığında tespit edilen tüm temsil pratiklerinin temelini, kadının “cinsel objeye” olarak sunumu vurgusu üzerinde yer aldığı belirtilmiştir.

2.1.2. Kadının Değer Algısı Üzerinden Temsili

Bu kategori başlığı, yapılan okumaların kadına yüklediği değersizlik vasfı veya kadının kendi değeri hakkındaki ön kabulleri üzerinden belirlenmiştir. Bu anlamda kadın, bir işe yaramayan, hiç bir işten anlamayan, anlayacağı iddia edilse de gülünç duruma düşen, kendisini de bu doğrultuda tanımlayan birey olarak resmedilmiştir. Özellikle “-Resim yapar mısınız? -Yüzümü boyayacak kadar. -Ne çalarsınız? -Kalp. -Hangi şairleri seversiniz? -Genç olanları. -Hangi oyunları beğenirsiniz? -Kocama oynadıklarımı.” (*Akbaba*, 3 Kasım 1923: 2-3) diyalogu bu kategorinin teşekkülünün kaynağını oluşturmaktadır (bk. Görsel 7, 8).

Burada kadının, semantik olarak sanatsal faaliyetlerden uzaklığını ifade eden kelimeler kullanılmakla beraber, görsel metinde de “süslenme”, “cazibe” ve “entrika” meyline vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda metinler kadının kendi değeri ile alakalı bu ön kabulün ifadesi olarak da okunabilir.

Görsel 7. (Akbaba, 3 Kasım 1923: 2).

Görsel 8. (Akbaba, 3 Kasım 1923: 3).

“Talak hakkı kadınlara da verilirse -Eğer akşama çikolata getirmezsen vallahi seni boşarım!” (Akbaba, 17 Mart 1924: 3) ifadeleri, İslam dininde boşanma hukuku bağlamında bir yergiyi barındırmakla birlikte, boşama hakkının erkeğe ait olduğu görüşüne bağlı olarak, dönem tartışmaları içinde yer alan ancak 1926’da Türk Kanun-ı Medenisi, 110. maddesi olan Medeni Nikah’la (Kara, 2013: 90) uygulamaya girecek olan kadının boşama hakkına sahip olması ile alakalıdır. Burada kadının boşama hakkına sahip olması durumunu istismar etme potansiyeline vurgu, kadına yüklenen değersizlik bakımından okunduğunda dikkat çekicidir.

Bu kategoriye verilebilecek bir başka örnekte ise gazetelerde yayımlanan “Darülfünun ilahiyat şubesine kadınlar da kabul edilecekmiş!” haberine binaen dergide yer alan karikatürdür. Karikatürde resim altlarına meslek adları, her bir mesleğin dişil versiyonu eski dil yapısına uygun olarak türetilerek; “müftiha, talebe, hatibe, vaize, kadiye, imame, gassale, hafıza” (Akbaba, 27 Mart 1924: 3) şeklinde yazıldığı, sarıkla ve mesleklerin kadınlarla alakasızlığına vurgu yapılmak suretinde yer verildiği görülmüşür (bk. Görsel 9).

Görsel 9. (Akbaba, 27 Mart 1924: 3).

Kadını abartılı süslenen birey olarak, basitlik üzerinden temsil etiği ifade edilebilecek karikatürlerden bir diğerinde ise “-Bey, duyuyor musun, odanın içinde yanık bir boya kokusu var? -Ateşe o kadar yaklaşıma, yüzündeki boyalar kokuyor!” (Akbaba, 11 Şubat 1924: 3) ifadeleri kullanılmıştır. Bir diğer karikatürde ise (bk. Görsel 10) gazetelerde yer alan “Türk Ocağındaki hanımlar ictimâından: Erkekler canavardır!” haberini alıntılıyan üst yazıya nazire olarak, bir erkeğin kolları arasında mutluluktan kendinden geçmiş şekilde resmedilen kadın figürü “Canavar pençesinde” (Akbaba, 24 Ocak 1924: 2) alt yazısıyla verilmiştir. Metinde kadınların şikâyet ettikleri, feminist söylem ve savunular geliştirdikleri erkeklere karşı, aslında düşkünlük gösterdiklerini vurgulayan yazılı ve görsel bu metin bütünü, Türk kadın mücadelesini küçümseyen ve değersizleştiren bir söylem sunmaktan çekinilmemiş olduğu, yüklenen değer bakımından kadına karşı önyargı taşıdığı ifade edilebilir. Tüm bu temsillerde kadın, değersiz, sanat ve siyasetten anlamayan, cinselliği ön planda bireydir.

Kadının değersizleştirilerek temsili tasnifinin önemli bir diğer alt başlığı ise kadını lüks ve maddiyat düşkünü olarak sunan ifadeler ve görsellerdir. Bu alt kategoride kadın, para için her şeyi yapan, erkeği para nesnesi olarak parmağında oynatan kişi olarak resmedilmiştir. Bu temsilin en dikkat çeken örneği “Kuş Mevsiminde” (Akbaba, 15 Kasım 1923: 4) başlıklı “Güvercin avı” alt yazılı çizimdir (bk. Görsel 11). Görselde, yere eğilmiş biçimde çizilen bir kadın ve üst köşeden yere para formunda yem atmak için uzanan bir erkek eli bulunmaktadır. Kadının para ile avlanabilen, maddiyat düşkünü birey olarak temsili bu ve benzeri birçok karikatürde dillendirilmiştir.

Görsel 10-11. (Akbaba, 24 Ocak 1924: 2; Akbaba, 15 Kasım 1923: 4).

Derginin 102. sayısında bir sokak soygununa maruz kalan çiftten erkek olanın “Geç kaldın, yanımdaki senden evvel soydu!” (Akbaba, 26 Ocak 1924: 3) ifadeleri ile 103. sayıda yer alan bir diyalogda geçen: “Kadın: - Beni görünce elini neden kalbinin üzerine koyuyorsun? Erkek: -Cüzdanım orada da?!” (Akbaba, 29 Ocak 1924: 4) ifadeleri, yine kadını değersizleştirerek ötekileştiren temsile örnekler arasında sayılabilir. Modern toplumlarda, iktidar ve dil gibi “tedavül aracı” olan para (Giddens, 2010: 27) *Akbaba* dergisinde kadının temsilinde bir değer nesnesi, modern kadının gündemini teşkil eden bir öge olarak işlenmiş, ima edilen bir alışverişin tarafı olarak temsil edilmiştir.

2.1.3. Kadının Ahlak Algısı Üzerinden Marjinalleştirilerek Temsili

Bu kategori, dergideki kadın temsili örnekleri arasında cinsel meta olarak kadının konumlandırılmasıyla birlikte en yoğun kullanılan ögedir. Burada kadın sıklıkla, eşini aldatan ilişkilerin bir parçasıdır. Bu tarz temsil örnekleri, derginin genellikle 4. sayfasında yayımlanan ve çoğunlukla Fransa’daki mizah dergilerinden alıntılanan karikatürlerde kadının ele alışıyla paralellik göstermektedir. Zira dönem koşullarında kadın erkek ilişkileri, henüz geleneksel pratiklerden tam anlamıyla kopmamıştır. Muhafazakâr denebilecek bir çerçevede devam eden bu ilişkilerle *Akbaba*’da işlenen kadın-erkek temsiline bir Batılılaşma resmi olarak, Fransız mizah dergilerinden de etkilenilerek çizilmiş olması muhtemeldir. Modern toplumun ve modernleşmenin bir sonucuymuşçasına sunulan “romantik aşk”

vurgusu olarak da yorumlanabilecek olan bu temsil, aynı zamanda eski model, anlaşmalı evlilik biçimlerine bir tepki, bunları çözülmeye uğratan bir geçiş olgusu (Giddens, 2010: 112) şeklinde işlenmiştir. Bağlantılı olarak Kandiyoti'nin (2013: 225-226) ifade ettiği şekliyle de modernleşmeci aile reformunun itici gücünü Batılı tip aile hayatının özelliklerini taklide yönelik bir iktibas ile uygulama ve eski düzen olarak kabul gören unsurlara direnç oluşturmaktaydı. Ancak 20. yüzyıl başında şekillenen Batı taklitçiliği hem modernizmin kurtarıcılığını hem de bireyci, bencil, kendini beğenmişlik tehlikesini temsil eder hale dönüşmüştü (Kandiyoti, 2013: 226). Bu bağlamda kadının bir taraftan modernleşmeci özellikleri ön planda resmedilirken, diğer taraftan özellikle şehirli kadının bu özellikler üzerinden yerildiği bir söylemin geliştiğini ifade etmek mümkün görünmektedir.

Bahsi geçen kadın imajının en net örneği, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün olan 29 Ekim 1923 yılında yayımlanan bir karikatür ve alt yazısında (bk. Görsel 12) yer almaktadır. Çizimde gözleri bir erkek tarafından arkadan kapatılarak, kim olduğunun tahmin edilmesi beklenen bir kadın resmedilmiştir. Alt yazıda ise: “-Cemil... Yok, pardon Nejat... Hayır, hayır... Semih.. Ay o da mı değil? Anladım, ya Macid, yahud Mümtaz! -Erkek: Bilemedin, benim, ben... Kocan! -Kadın: Aa... doğrusu hiç aklıma gelmemiştin!” (Akbaba, 29 Ekim 1923: 3) ifadeleri kullanılmıştır. Erkeğin çok eşliliğinin ancak 1926 Medeni Kanunu'nca yasaklanacağı ve ailenin tek eşlilik üzerinde şekillenmesi çabalarının dile getirildiği bir ortamda (Toprak, 2016: 373), kadının birçok sevgilisinin var olduğunu vurgulayan ve eşine sadakatsizliğini doğal bir durum olarak sergileyen karikatürün, radikal bir söylemi temsil ettiği ifade edilebilir.

Benzer temsil ile örneklem dâhilinde defaatle karşılaşılmakta, “Erkek: Beni o sersem herifle aldattın ha... Görürsün, ondan nasıl intikamımı alacağım! -Kadın: Beceremezsin. Bırak, intikamı da yine ben alayım!” (Akbaba, 31 Aralık 1923: 4) ve “-İşte aşkından gelen bir mektup... Çabuk, çabuk cevap ver. -Zevce: Cevabı sen mi götüreceksin?” (Akbaba, 10 Ocak 1924: 1) örnekleri, sadakatsiz ve bundan utanç duymayan kadın temsili ile alakalı en belirgin örnekler arasında yer almaktadır. Ayrıca yazısız olarak üç sayı boyunca (109, 110 ve 111. sayılar) yayımlanan “Bubi'nin Marifeti” (Akbaba, 20-24-27 Aralık 1923) başlıklı dizi karikatürde de yine kocasını aldatan kadın temsili uzun uzadıya verilmiştir. “Arkası yarın” formatında okura sunulan bölüm, neticede boynuzlarıyla resmedilen kocanın karısını sevgilisiyle yakalayıp sokağa atması ve tüm bu olayların ortaya çıkmasına aracı olan küçük bir köpek çevresinde hikayelendirilmiştir. Bunların dönem

koşulları açısından geneli yansıtmayan, marjinal temsiller olduğunu ifade etmek mümkündür.

Görsel 12. (Akbaba, 29 Ekim 1923: 3).

Sıradan bir olay görüntüsü verilen bu ve benzeri temsillerde, erotik ilişkilerin modern biçime geçişte “romantik aşk” vurgusuyla kullanılarak (Giddens, 2010: 111) kadın temeline yerleştirilmiş, eşler arasında erkek mağdur taraf olarak temsil edilmiştir. Bu bağlamda dergide kadının, cinsel bir obje olarak, değersiz, marjinal şekilde “ahlak-dışı” olarak ötekileştirdiği ifade edilebilir. Yeni kadın imajının Cumhuriyet’in ilanının ilk aylarında, henüz devrim niteliğinde toplumsal değişimlerin Batılı anlamda gerçekleştirecek inkılapların uygulanmadığı, muhafazakâr Osmanlı toplumsal yapısının kırılmadığı bir zaman diliminde çizilmiş olması dikkat çekicidir. *Akbaba* mizah dergisinde temsil edilen bu “yeni kadın”ın erkekler tarafından cinsel meta haline gelmiş birey olacak şekilde tesis edilen bir kimlikle, buradan hareketle temsil edilen yeni kadının sıradanlaştırılarak sunulduğu ifade edilebilir.

2.2. Söylemin Etkileşim Analizi: Modernleşme Bağlamında Dönem Koşulları ve Kadın Tartışmaları

Akbaba içerisinde analize tabi tutulan ve dilsel çözümlemesi böylece tamamlanan metinlerde tespit edilen söylemin etkileşim analizi, Fairclough eleştirel söylem analizinin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada söylemin bir yönüyle bağlı olduğu kendisinden önceki söylemlerle etkileşimi incelenmektedir (Fairclough, 1992: 237; Bilge, 2015: 108). Dola-

yısıyla, *Akbaba* dergisinde üretilen söylemin birden bire ortaya çıktığını iddiası, “geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik bir biçimde sökü� çıkararak modernleşme” (Giddens, 2010: 12) hareketlerinin birdenbire gerçekleşmeye başlayarak, yeni Türkiye Cumhuriyeti ile gündeme geldiği iddiası kadar gerçeklikten uzaktır. Türk modernleşmesinin Osmanlı modernleşmesinin bir devamı olduğu, henüz Osmanlı Devleti’nin varlığını sürdürdüğü dönemlerde tartışılmaya başlandığı bilinmektedir. Tıpkı halk kültürü ile aydınlar kültürü arasında süregelen farklılığın Türkiye Cumhuriyeti’nde de sürdürülmesi gibi (Mardin, 1997: 147), modernleşme istek ve meyli, Osmanlı aydınlarından miras kalmış, Cumhuriyet’in kurucu kadrosu da bu tercihin şiddetini arttırarak devam ettirmiştir.

Bu tartışmaların yürütüldüğü saha öncelikli olarak edebiyat ve basın olmuş, henüz Meşrutiyet’ten önce Cenevre’de ve Mısır’da, sonrasında İstanbul’da yayımlanan *İctihad* mecmuası yirmi sekiz sene boyunca klerikalizm olarak nitelendirilen din ve din kurumlarının toplumda güçlenmesi akımına karşı, modernleşmenin ve Batılılaşma akımının en kuvvetli taraftarı olmuştur. Bu yapılanmaya karşı *Türk Yurdu* gibi Türkleşme ve *Sebilürreşad* gibi İslamlaşma yanlısı yayınlar (Safa, 2010: 15) da varlığını sürdürmüş ve Batılılaşma tartışmaları bu mecralar üzerinden yürütülmüştür. Bu noktada belirtmekte fayda vardır ki “kadın tartışmaları” ifadesi bu başlık altında, Osmanlı Hareket-i Nisvan bağlamını takip eden feminist çabadan ziyade, *Akbaba* dergisinin yayın kadrosunu da içine alan erkek temelli bakış açısına dayanılarak okunmaya çalışılmıştır. Zira kadının toplumsal konumu ile alakalı tartışmaların da bahsi geçen erken dönemden itibaren gerçekleştirildiği, kadının toplumda görünürlüğü’nün özellikle II. Meşrutiyet ile birlikte, bahsi geçen akımlarca farklı yorumlanacak şekilde ele alındığı görülmüştür. Zira Berktaş (2003: 152), tüm bu görüş ayrılıklarının çözüm önerilerinde ortak terkip bir çeşit “meta-strateji” olduğundan ve bunların erkek bilincine dayalı ataerkil endişenin giderilmesinde, boşluk ve travma duygusunun üstesinden gelinmesinde önemli rol oynadıklarından bahsedecektir. Bu iddiaya göre her üç akım da ataerkil cinsel düalizm temelinde oluşturulan kadınlık ve erkeklik kalıplarının yeniden üretilmesi ortak noktasında buluşmuşlar, ataerkil ideolojinin değişen toplumun değişmeyen temeli olmaya devam etmesine aracılık etmişlerdir (Berktaş, 2003: 152). Bağlantılı olarak Jön Türkler ve sonrasında Batıcı aydınlar kadın-erkek ilişkilerinden duydukları hoşnutsuzluktan hareketle kadın meselesinde söz söyleyecekler (Berktaş, 2004: 13), erkeklerin kadın hakkı savunularında hareket noktasını dinsel ve cinsel baskılamadan memnuniyetsizlikleri (Altındal, 2001: 24) oluşturacaktır. Bu izin sürülebilmesi için ya-

kından incelenmesi gereken, Batılılaşma eksenli modernleşme savunucusu ve daha sonra Cumhuriyet'in kurucu mitinin de temelini teşkil edecek olan gruptur. Zira Atatürk inkıpları ile uygulanan modernleşme bu ekibin açtığı yolun adeta bir devamı ve neticesidir. "Millet" ve "Batı medeniyeti"nin Mustafa Kemal'in tasarısında önemli iki temeli teşkil ettiği (Mardin, 1991b: 65) görüşü de bu bağlantıya açıklama getirmektedir.

Bu bağlamda Jön Türk hareketinin kurucu isimlerinden biri olan Abdullah Cevdet'in 1904 Eylül'ünde Cenevre'de yayınlamaya başladığı *İctihad*, Batılılaşma akımının önemli savunucuları arasında gösterilebilir. 1910 yılından itibaren İstanbul'dan yayınlanan dergi Batıcı ve biyolojik materyalizmi benimseyen yazarları etrafında toplamış, bunların en önemlilerinden olan Kılıçzade Hakkı ve Celal Nuri gibi isimler daha sonra doğrudan siyaset sahasında da boy göstererek, önderliğini sürdürdükleri Batılılaşma fikirlerini savunmaya devam etmişlerdir. Balkan Harbi sonrasında "tam Batıcı" Abdullah Cevdet ve "kısmi Batıcı" Celal Nuri arasında yaşanan ayrılık (Hanioğlu, 1988: 92) aynı zamanda modernleşme tartışmalarının gidişatı için de bir izlek niteliğindedir.

Dönem milletvekili Kılıçzade Hakkı'nın 1913 yılında *İctihad* dergisinin 58. sayısında yayımlanan Batıcılık fikirlerini aktardığı makalesinde; "...Değil Asya'ya çekilmek, kutuplara firar etsek Avrupalılar gibi düşünmedikten, Avrupalılar gibi çalışmadıktan sonra orada dahi yakamızı bırakmazlar..." (Safa, 2010: 22) yaklaşımı ve henüz 1912 yılında yayımlanan 18 maddelik "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı Cumhuriyet inkıplarının adeta habercisi hükmündeki yazısı (Kara, 2013: 84), Cumhuriyet modernleşmesini tesis edecek olan inkıpların metni hükmünde kabul edilebilir. Makalede özellikle kadınların giyim ve kuşamları, medreselerin modern okullarla ikamesi, tekke ve zaviyelerin ilgası gibi içerikler yer almıştır. Otodidakt olarak tanımlanan Peyami Safa, modernleşme tecrübesi hakkında önemli eseri *Türk İnkılabına Bakışlar*'da mezkûr makaleyi Batıcıların programı olarak ele almış, madde madde Batıcılığın olmazsa olmazlarını sıralamıştır (Safa, 2010: 39). Bu maddelerin özellikle kadın ile alakalı olanları dönem itibarıyla kabul görebilecek veya uygulanabilecek nitelikte olmamakla beraber Batılılaşmanın en önemli göstergesi olması bakımından önemle vurgulanmıştır. Kadınlara diledikleri tarzda giyim hakkının verilmesi, çarşaf giyilmesine dair Şeyhülislam tarafından beyanname verilmemesi, kadınların erkeklerden kaçmaması, görücülük usulünün uygulamadan kalkması (Safa, 2010: 39-40) bu maddelerden yalnızca bazılarıdır.

Kadın konusunda Batıcı anlamda kökten ve kararlı bir diğer tutum ise yine 1905'lerde yayımlanan *Türk Kadınlığının Tereddidi* isimli kitabıyla Se-

lahattin Asım'a aittir. Ona göre kadın daima dinsel kurumların baskısı altında ezilmiş, özellikle giyim kuşam, boşanma, miras konuları başta olmak üzere dinsel kökenli yasalar ve törelerle acınacak bir hale gelmiştir. Bu yasa ve töreler yalnızca kadınları değil aynı zamanda erkekleri de yozlaştırmış ve gerileme sebepleri olmuştur. Dolayısıyla Asım'a göre dinsel normlar terk edilmeli hatta reddedilmelidir (Caporal, 1982: 88-89). Her ne kadar İttihatçıların temel hareket noktalarında dinin modernleştirilmesi yer almışsa da, Mardin'in ifadeleriyle "Cumhuriyet seçkinleri İslam'ın yüzeyde görülmesi mümkün olmayan fonksiyonlar gördüğünü idrak edememişlerdir. Bunun sonucu 'kültürel optimizm' olmuştur. Cumhuriyet seçkinleri İslam'ın kişisel fonksiyonlarını kolayca başka bir yapıya devredebileceklerini sanmışlardır." (Mardin, 1991a: 147).

Buradan yola çıkarak Batıcı akım, kadının modernleşme kategorileri altında değişime uğramasının dini ve kültürel öğelerin uygulamadan uzaklaştırılmasıyla mümkün olduğu görüşündedir. Fakat bunun gerçekleşebilmesi için altyapının henüz hazır olmadığı düşünülüğünü de ifade edilebilir. Dolayısıyla bu altyapıyı tesis amaçlı, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme bağlamında Batılılaşma yöneliminin en önemli icraatı, öncelikli olarak saltanatın kaldırılması olmuştur. TBMM'de süren hilafetin saltanatsız yürüyüp yürümeyeceği tartışmaları üzerine, 1 Kasım 1922 günü Ziya Hurşit karşı oyuna rağmen çoğunluğun onayıyla Osmanlı saltanatına son verilmesine dair karar çıkmış, halifelik yetkisinin Osmanlı hanedanınca sürdürülmesi (Akşin, 2007: 172-174) ise dini kurumların devre dışı bırakılması adına gerekli ortam için zamana ihtiyaç duyulması sebebiyle bu dönemde muhafaza edilmeye devam edilmiştir. Böylece rejim değişikliğinin önü açılmış, bu anlamda önemli bir engel olan saltanat ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 yılı ile birlikte kurulmasının sembolik bir tarih olmasına karşın, 1 Kasım 1922'nin, saltanatın kaldırılması ile Osmanlı'dan tam anlamıyla kopuşu temsil eden, İttihat ve Terakki'den farklı, yeni bir rejimin yükselmesi anlamına gelen tarih olduğu (Bozarlan, 2004: 46) yorumu isabetsiz değildir.

Saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923 yılında 1921 Anayasası üzerinde gerekli değişikliklerin yapılması ile Cumhuriyet'in ilanı ve ilk cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün seçilmesi ardından inkılaplar hızla uygulanmaya başlanmıştır. Nihayet Halifeliğin 3 Mart 1924'te kaldırılması, 1925 Şapka Devrimi, 1926 İsviçre Medeni Kanunu'nun uygulanmaya başlaması, 1928'de Latin Alfabesine geçilmesi, 1933'te Ezanın Türkçeleştirilmesi, 1935 yılında Cuma yerine Pazar gününün tatil ilan edilmesi ve 1937'de laiklik ifadesinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin beş oku ile birlikte

anayasaya girmesi bahsi geçen rejim değişikliği ile birlikte uygulanmıştır. Bu arada laikliğin dinsizlik olmadığı parti liderlerince belirtilmişse de din, Türk toplumu için sosyal şuuru yükseltmenin bir aracı, sosyal pekiştirici bir ilke olarak görülmemiştir. Mardin'e göre (1991b: 68) din, laikleşme ile birlikte Türklerin şahsi bir vicdan meselesi haline dönüştürülmüştür. Tüm bu gelişmeler Batılı anlamda modernleşmenin gereği olarak görülmüş, ancak "Kemalizm'in Türkiye'de ailelerin çocuklarına intikal ettirdikleri değerleri değiştirmekteki etkisi ancak sathi olmuştur. Bu sathilik dahi bir dereceye kadar İslami geçmişimizin zorunlu bir sonucudur." (Mardin, 1997: 149). Buradan hareketle, Türk toplumunun, modernleşme bağlamında Batılılaşmacı uygulamaları beklenen hızda içselleştirememesinin sebebi olarak sahip olduğu köklü din geleneğinin vurgulanması yerinde olacaktır.

Açıklamalardan da anlaşılabilirceği gibi Cumhuriyet rejimini Osmanlı deneyiminden koparan modernleştirici unsurlar geniş ölçüde din eksenindedir. Dinin yeniden yorumlanması ve dini kültürün modernleşmesi, devletin bekası ve dinin muhafazası adına başlangıçta "vazgeçilmez kötü" olarak damgalanan modernleşmeyi mümkün kılmak için gerekli görülmüştür (Kara, 2013: 85). Zira yeni rejim laikliği önce dinin eş-tözlü bileşeni olarak sunmuş, daha sonra görünürlük sahasından uzaklaştırmıştır. Bağlantılı olarak kadının temsilinde yaşanacak kırılma da modernleşme bağlamında laiklik çerçevesi dâhilinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Niyazi Berkes'in 1964 yılında McGill Üniversitesi'nde hazırladığı *The Development of Secularism in Turkey* başlıklı çalışmasında geçen "secularism" ifadesinden geniş anlamda "çağdaşlaşma"yı kastetmesi ve eserin *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (2003) başlığıyla Türkçeye tercüme edilmesi aynı düzlemde okunabilir.

Buradan hareketle Kara (2013: 86), Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıçta din-siyaset-Batılılaşma çizgisinde büyük ölçüde terk edeceği, modernleşme ile dinileşmeyi birlikte götürme çabasında olduğu, fakat Cumhuriyet ideolojisinin sonraki dönemlerde birçok konuda dinle çatışmayı göze alarak yeni bir kimlik oluşturmaya çalıştığını ifade eder. Bağlantılı olarak Berktaş'a göre (2003: 151), Cumhuriyet'in kuruluşu aşamasındaki yeni koşulların zorlayıcı ortamında yeni bir kimlik arayışına giren Türk aydını, çevresinde değişen koşullara ayak uydurmak kaygısıyla Batı'daki modernleşmeci öncülerinin bir benzeri olarak kendi denetiminde "yeni bir kadın" yaratmak ve bu yeni koşullar altında eski ataerkil ideolojiye uygun bir yeniden üretim yapmak durumundadır. Bu iddiaya göre aslında öncelikli olarak problematik olan erkeğin kendi kimliğidir. Zira kadın kimliğine dair yürütülen tüm çözümler için aynı zamanda erkek kimliği de sor-

gulanmış, ele alınmıştır. Bu noktada toplumsal incelemelerde elde edilen bilgi kişilik, ırk, sınıf, cinsiyet vb. den türeyen iktidar ilişkileri ortaya konulmadan ele alındığından, çarpık temeller üzerinde yükselmiştir ki bu bağlamda Türk aydınının yeni kimlik arayışı çözümlenmeleri toplumsal cinsiyet boyutunu hesaba katmamıştır (Berktaş, 2003: 151). Dolayısıyla kadın için biçilen konum ve tanımlama da bu bağlamda yaratılmış, çizilen yeni kadın profilinin dinin görünür öğelerinden her anlamda arınmış olması öncelenmiştir. Zira 1923'ten itibaren Mustafa Kemal özellikle Batılılaşma konusunda tüm yurt sathında bir inkılap hareketi başlatırken, kadının değişim göstermesinin ilk şart olduğu görüşünden yola çıkarak, giyim kuşam başta olmak üzere birçok konuda söylevlerini Batılılaşma pratikleri anlamında kadınlar üzerinden yürütmüştür. Dinsel konuların kadının toplumdaki durumunu tayin eden geçmiş alışkanlıkların terkedilmesi ve yenileştirilmelelerini gerekli görmüştür (Caporal, 1982: 642).

Doğramacı'nın (1989: 89) "Teokratik Osmanlı toplumunda kadının toplumsal yeri ve değeri pek yoktu... kadını kafes arkası, peçe altı eden yani kadınsız toplum yapısından, kadınlı modern Türk toplumuna, Atatürk ilke ve inkılapları geçirmiştir." ifadelerine karşın Berktaş'ın;

"Her ne kadar Osmanlı devletinin resmi ideolojisi olarak da kabul edilecek olan İslam, toplumsal cinsiyet farklılığına cinsel tecrit yoluyla dikkat çekse de ve onu simgesel bir gösterge olarak kullansa bile, cinsiyetçi bir gösterge sistemine referansı sistematize eden milliyetçi projedir... Artık kadınlar için doğru davranış kalıplarını belirleyen din ya da gelenek değil, ulus devletin ta kendisidir." (2003: 154).

ifadeleri, bu çalışmanın da doğrudan konusu olan, kadının konumlanışının yeniden inşasında yaşanan problematiğe vurgu yapmaktadır.

Neticede geleneksel dünyadan modern dünyaya geçişin "farklılaşma" kavramıyla tartışılması (Giddens, 2010: 26) bağlamında, genç Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadrosunu ideolojik olarak destekleyen *Akbaba* mizah dergisi, kendisinden önce üretilen söylemin bir takipçisi olacak şekilde söylem üretmiş, bahsi geçen etkileşimin varlığı tespit edilmiştir.

2.3. Bağlam Analizi: Dergide Ön Plana Çıkan Modern Kadın Temsili Bağlamının Çözümlemesi

Fairclough eleştirel söylem analizinin üçüncü aşaması olan bağlam analizi ise açıklama kısmı olarak anılmaktadır (Fairclough, 1992: 237; Bilge, 2015: 109). Diğer bir deyişle, söylemin üretildiği bağlam ile söylemin arasındaki ilişkinin ortaya çıktığı aşamadır. Dolayısıyla *Akbaba* dergisi içeriğinde yer alan kadın konulu karikatürlerin kadının modernleştirilmesi

bağlamında analizi neticesinde karşılaşılan önemli ayrıntı, dergide temsil edilen yeni-modern kadının, henüz toplumsal gerçeklikle paralellik göstermediğidir. Halkın ahlaki çöküntüyü Batılılaşma ile bir tuttuğu, 20. yüzyıl başlarında yaşanan değişim hareketine karşı da aynı tutumun devam ettiği, 1931’de gerçekleşen Menemen Olayı’nda yine aynı bakış açısının toplumsal galeyana sebep olarak “kadınların peçesi kalktı, dünyanın sonu geldi” söylemini doğurduğu, kadının Batı tipi bağımsızlaşmasının halk tarafından tepkiyle karşılandığı (Mardin, 1991a: 71,72,76) iddiaları hatırlandığında, 1923’ün sonu, 1924’ün henüz başlarında *Akbaba*’da temsil edilen kadının henüz toplumsal alanda yaygın temsiline görülmediği ifade edilebilir.

Aynı zamanda kadını değersizleştiren söylemin de toplumsal gerçeklikten uzaklığı belirtilebilir. Zira kadının eğitimi konusuna yakından bakılacak olursa, 1923-1938 yılları arasında kızların okula gitme oranının %22.24 arttığı, 1959 *Devlet İstatistik Yıllığı*’na göre 1927 yılında kadın okur yazar oranı %4.7 ile 260 bin iken bu oranın 1935’te %9.8’e, yani 653 bine çıktığı görülür (Caporal, 1982: 258, 341). Diğer taraftan kadınların Tanzimat’la birlikte sınırlı olmakla birlikte ticarethane sahipliğine varacak şekilde çalışma hayatına girdikleri, Anadolu örneğinde zanaat dallarında çalıştıkları bilinmektedir. 1913’de dokuma sanayiinin %50’den fazlasının kadınlar tarafından yürütüldüğü, ipek sanayiinde ise bu oranın %95’i bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Bunların yanı sıra ebelik, öğretmenlik, hemşirelik gibi meslekleri yürüten kadınlara ek olarak özellikle Balkan Savaşları sonrasında yaşanan ihtiyaca binaen kamuda görev alan, bankalarda ve mağazalarda çalışan kadınlar, bazı okul yöneticilikleri, müdürlükler ve müfettişlik görevlerine (Caporal, 1982: 135-140) gelmiş olan kadın profilinden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla dergide resmedilen kadının, savaş sonrası koşullarda zorunlu biçimde çalışma hayatında var olan kadınla bağlantısı görülmemekte, diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti’nin hedeflediği yeni kadını yansıtan bir temsilden de uzaklaşıldığı dikkat çekmektedir.

Sosyal hayatta görünürlüğü koşulların gerekliliğine bağlantılı olarak görece artmış olan, okumuş, çalışma hayatına katılan kadının giyim alışkanlıkları konusunda *Akbaba*’da çizilen modern çizginin toplumsal uygulamalarla paralellik taşımadığı da tespit edilen ayrıntılardan. Taşçıoğlu’nun (1958: 81) ifadeleriyle; “Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlar yine çarşaf giymekte; kışın yünlü, yazın ipekli kumaştan yapılmış pelerin, başa arkadan sıkma tül ile örtü, etekler yerden bir karış yukarıda, ceketler uzundur. Mütareke yılları ile birlikte manto giyilmiş, ancak henüz yalnızca İstanbul, İzmir ve Ankara’daki memur ailelerinde görülmüştür.” Şapka da

ancak 1930'lerden sonra yaygınlaşmıştır. Yaşanan geçiş dönemi Avrupalı moda akımlarından doğrudan etkilenmiş, birebir taklit özelliği göstermiştir. Toprak'ın ifadesiyle; "çarşaf adı altında Paris ve Londra modaları ya-kından takip edilir olmuştur" (2016: 370). Ayrıca ifade etmek gerekir ki, zamana göre kıyafet şekillerinde yaşanan değişim öncelikle sadece büyük şehirlerde ve yalnız yüksek sınıfı etkilemiş, bir dereceye kadar diğer sınıflar arasında görülmüştür (Taşçıoğlu, 1958: 86). Dolayısıyla halkın genelini kapsayacak bir değişimin henüz erken dönemde yaşanmamış olduğu, kırsal bölgelerin ise bu değişimden hayli uzak kaldığı ifade edilebilir.

Ayrıca geleneksel mahalle hayatında yaşanan karşı cinslerin birbirle-riyle kaynaşmalarında süregelen katılığın, Cumhuriyet reformlarıyla kişiyi mahallenin ahlak kontrolünden bağımsızlaştırma, kadın haklarının tesisi için onu mahalle baskısının boğucu ve karanlık yönünden kurtarma çaba-larının (Mardin, 1991b: 73, 76) *Akbaba*'da radikal bir şekilde temsil edildiği, kadının özgürlük alanının çerçevesinin bu bağlamda çizildiğini ifade et-mek mümkündür.

Diğer taraftan kamusal alanda kadın-erkek münasebetleri bağla-mında değerlendirildiğinde toplu taşımaldaki kadın-erkek ayrı yolculuk etme kuralının İstanbul valisi tarafından 1924'te kaldırdığını ilan edişinin gazetelerde "toplumsal reform" olarak haberleştirdiği (Caporal, 1982: 650) bir dönemde, dergide temsil edilen kadın-erkek ilişkilerine pratikte karşılaşmanın sınırlılığından bahsedilebilir. Aynı zamanda Batılı anlamda görünür olması hedeflenen modern kadın figürü de gerçek hayatta henüz yaygınlık kazanmamış, örneğin, Ankara'da Türk Ocağı'nda düzenlenen ilk balo, yapılan tüm çağrılara rağmen sönük geçmiş, ikinci balodaki çağrıya yalnızca üç kadın karşılık vermiş ve katılmıştır (Caporal, 1982: 650). 1918'de Dârül-Bedâyi'ye staj için birkaç Türk kız kabul edilirken, ilk defa 1920'de "Jale" takma ismiyle Afife Hanım'ın Kadıköy Tiyatrosu'nda oynan-ban bir piyeste rol almış, fakat dönem koşullarında bu girişim ahlaka aykırı bulunarak engellenmiş, 1921'de tekrar eden girişim, bir Müslüman kadını sahneye çıkması sakıncalı bulunarak Şehremaneti'nden gelen bir emirle yasaklanmıştır (Caporal, 1982: 148). Hal böyle iken dergide temsiline rastlanan kadının, toplumsal gerçeklikle dönemsel olarak bağlantısının zayıf kalmakla birlikte belli bir hazırlığın veya erkeklerin yaşadıkları hoş-nutsuzluğun izlerini taşıdığı tespiti yapılabilir.

Kadının bahsi geçen dönemde sosyal hayattaki yansımalarına bakıldı-ğında, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin kadını değersizlikten kurtardığı bunun da öncelikli olarak seçme ve seçilme hakkı tanınması vasıtasıyla kadına sunulduğu (Doğramacı, 1989: 89) ifadeleri ile karşılaşılmaktadır.

Ancak Cumhuriyet Halk Fırkası 1923 Nizamnamesi'nde yer alan "Halk Fırkası'na her Türk ve hariçten gelip Türk tabiiyet ve harsını kabul eden her fert dâhil olabilir" ibaresine rağmen kadının bu dönemde henüz siyasal alanda yer alamadığı, bu programda kadınlara ve kadın haklarına dair herhangi bir ibarenin bulunmadığı (Zihnioğlu, 2003: 220) ifade edilmektedir. Bu bağlamda dönemin henüz kadının sosyal ve siyasal hayatta görünürlüğüne belirginleşmediği bir aralığa tekabül ettiği belirtilebilir. *Akbaba* dergisinde konu ile alakalı yer alan karikatürler de henüz bu hazırlığın olgunlaşmadığını göstermektedir.

Bağlantılı olarak Osmanlı mirası üzerinde şekillenmekle birlikte yeni devlet kurucularının sıfırdan başlama, geçmişi silmek ve yeni nesiller yaratma idealini özellikle kadınlar üzerinden işledikleri (Zihnioğlu, 2003: 228), kadınların hayatlarında bu dönüşümü görünür hale getirmeye çalıştıkları iddiaları dikkate alındığında, bir nevi tarihi sıfırlama refleksi ile Cumhuriyet öncesine aidiyeti olan kadını ve hak mücadelesini de eskiye aidiyeti üzerinden ilgisiz bırakıldığı ifade edilebilir. Bu bağlamda 1923'te henüz Halk Fırkası dahi kurulmamışken Nezihe Muhiddin önderliğinde tesis olunan Kadınlar Halk Fırkası'nın sadece bir yıl yaşayabilmiş olması bu iddia ile alakalandırılabilir. Zira Bora'nın (2013: 152-154) ifadesiyle Cumhuriyet öncesine taşınan bir mücadele ve deneyim kısa sürede ortadan kaldırılmış, bu görev yine erkeğin kendisine verilmiştir. Buradan hareketle ulaşılabilecek bir yorum olarak modern Türkiye'nin inşasında kadının yerini yeniden tesis eden laiklik temelli uygulamaların destekçisi olan *Akbaba* dergisinin de kadının modern anlamda görüntüsüyle alakalı değişimi desteklediği kadar, siyasal alana taşımakta aceleci davranmadığından bahsedilebilir.

Sonuç

Bir mizah dergisi olarak *Akbaba*, dönem siyasal eğilimleri sebebiyle hükümetin desteğini almış ve ideolojik bakımdan modernleştirici ve Batılılaştırıcı eğilimi destekleyen yapısı dolayısıyla tercih edilmiş ve söylem analizine tabi tutulmuştur. Toplumsal değişimin hedeflendiği bir çerçevede fakat Cumhuriyet inkıplarının henüz uygulanmadığı bir dönemde *Akbaba* dergisinde işlenen kadın imajının, dergiye doğrudan aktarılan yabancı basın karikatür örneklerinde işlenen kadın ile benzerlik gösterdiği, geleneksel ve dinsel bağlarından koparılan bir kadın temsilinin, Batılı bir çerçevede sunulduğu tespit edilmiştir. Bu sunuşta göze çarpan en önemli unsur, kadının cinsel obje olarak sunulduğu bir altyapı üzerinde, toplumsal ahlak kabulleri bakımından zaman zaman marjinalleştirilerek, yani dönemin toplumsal gerçekliğinden uzaklaşarak temsilidir. Bu temsilin sınıf-

landırılması, söylemin dilsel analizi ve bağlam analizi aracılığıyla mümkün olmuş, içerikteki yazınsal ve görsel unsurlar Fairclough eleştirel söylem analizi kullanılarak yorumlanmıştır. Neticede incelenen metinlerin dönem pratikleri bağlamında veya dışında, kadını değer kaybına uğratan, kendi değer algısı üzerinden zayıflatan bir söylem ürettiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak, dönem koşulları ele alındığında sunulan kadın formunun, kadının yeniden temsilinde yaşanan kırılmanın, dönem toplumsal gerçekliği ile doğrudan bire bir uyum sağlamadığı da incelemenin bir diğer sonucu olmuştur.

Diğer taraftan erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde kadının temsili bağlamında yaşanan kırılmanın basın alanına yansımaları bakımından *Akbaba* dergisinden elde edilen veriler, dönem sosyal ve siyasi gelişmeleri ile ilişkilendirilmesi, ulus-devlet formunda yükselen yeni devletin eskiyle bağlarını koparma hedefinde kullanılan argümanları görme adına ipuçları içermektedir. Buradan hareketle kadının, toplumsal görünürlüğü sebebiyle değişimin odağında yer aldığı, yaşanan kopuşun kadın bağlamında sathi bir modernleşmeyi getirdiği yorumu yapılabilmektedir. Osmanlı toplumunda belirgin olarak gözlemlenen gelenek ve dinin etkisi altındaki kadının değişimi, onu daha görünür ve modern kılma çabası, iktidarla doğrudan ilişki içinde bulunan *Akbaba* dergisinde kadını ötekileştirici bir söyleme evrilmiş, temsil edilen kadın, hedeflenen özgür ve modern kadının ötesine geçerek, ötekileştirilmiş, cinsel meta haline gelmiş bir bireye dönüşmüştür. Sonuç olarak elde edilen veriler ışığında Türkiye Cumhuriyeti'nin hedeflediği kadın profilinin dergiye yansıdığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

- Akbaba*. (1 Teşrinisani 1339-1 Kasım 1923). Sayı 95. İstanbul.
- Akbaba*. (10 Kanunisanı 1340-10 Ocak 1924). Sayı 115. İstanbul.
- Akbaba*. (10 Mart 1340-1924). Sayı 132. İstanbul.
- Akbaba*. (11 Şubat 1340-1924). Sayı 124. İstanbul.
- Akbaba*. (15 Teşrinisani 1339-15 Kasım 1923). Sayı 99. İstanbul.
- Akbaba*. (17 Mart 1340-1924). Sayı 134. İstanbul.
- Akbaba*. (20 Kanunievvel 1339- 20 Aralık 1923). Sayı 109. İstanbul.
- Akbaba*. (20 Mart 1340-1924). Sayı 135. İstanbul.
- Akbaba*. (24 Kanunievvel 1339-24 Aralık 1923). Sayı 110. İstanbul.
- Akbaba*. (24 Kanunisanı 1340-24 Ocak 1924). Sayı 119. İstanbul.

- Akbaba*. (24 Mart 1340–1924). Sayı 136. İstanbul.
- Akbaba*. (26 Teşrinisani 1339–26 Kasım 1923). Sayı 102. İstanbul.
- Akbaba*. (27 Kanunievvel 1339–27 Aralık 1923). Sayı 111. İstanbul.
- Akbaba*. (29 Teşrinievvel 1339–29 Ekim 1923). Sayı 94. İstanbul.
- Akbaba*. (29 Teşrinisani 1339–29 Kasım 1923). Sayı 103. İstanbul.
- Akbaba*. (3 Kanunievvel 1339–3 Aralık 1923). Sayı 104. İstanbul.
- Akbaba*. (3 Nisan 1340–1924). Sayı 139. İstanbul.
- Akbaba*. (31 Kanunievvel 1339–31 Aralık 1923). Sayı 112. İstanbul.
- Akbaba*. (31 Kanunisani 1340–31 Ocak 1924). Sayı 121. İstanbul.
- Akbaba*. (6 Mart 1340–1924). Sayı 131. İstanbul.
- Akbaba*. (7 Kanunisani 1340–7 Ocak 1924). Sayı 114. İstanbul.
- Akşin, Sina (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Altındal, Meral (2001). “Şeyhülislam Abdurrahman Nesib Efendi’nin Te-settüre Dair Beyannameesi”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 15/87: 24.
- Berkes, Niyazi (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2004). “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları 7*: 1–30. Erişim: https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf
- Bilge, Remzi (2015). *Siyasal İletişimde Mekân Üzerinden Söylem Üretiminin Önemi: Balkon ve Meydanlarda Söylem Üretimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bora, Aksu (2013). “Modern Kadınlık: Politikadan Kültüre”. *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*. Haz. Bülent Bilmez. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bozarıslan, Hamit (2004). *Türkiye’nin Modern Tarihi*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Calinescu, Matei (2010). *Modernliğin Beş Yüzü*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Caporal, Bernard (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919–1970)*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Doğramacı, Emel (1989). *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Fairclough, Norman (1989). *Language and Power*. London and New York: Longman.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. London: Polity.
- Fairclough, Norman (2003a). *Analyzing Discourse; Textual Analysis for Social Research*. London and New York: Routledge.
- Fairclough, Norman (2003b). “Dil ve İdeoloji”. *Söylem ve İdeoloji*. Çev. B. Çoban, Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarlan. İstanbul: Su Yayınları, 155-172.
- Fairclough, Norman (2003c). “Söylemin Diyalektiği”. *Söylem ve İdeoloji*. Çev. B. Çoban, Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarlan. İstanbul: Su Yayınları, 173-184.
- Geray, Haluk (2014). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Giddens, Anthony (2010). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gönenç, Levent ve Cantek, Levent (2012). “Toplumsal Değişme ve Mizah Dergileri”. *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru. Ankara: Phoenix Yayınları, 508-537.
- Gür, Tahir (2013). “Post-modern Bir araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi”. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5/1: 185-202.
- Hanioğlu, M. Şükrü (1988). “Abdullah Cevdet”. *İslam Ansiklopedisi C.1*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 90-93.
- Kandiyoti, Deniz (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kara, İsmail (2013). “Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları”. *Din ile Olmuyor Dinsiz de Olmuyor! Cumhuriyet Devri Din Politikaları*. Haz. Bülent Bilmez. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karaca, Alaattin (2007). “Ortaç, Yusuf Ziya”. *İslam Ansiklopedisi C.33*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 402-403.
- Kılıçer, G. Sevil (2012). *Türkiye’de Modernleşme ve Gündelik Yaşam: Akba-ba Üzerine Bir İnceleme (1929-1938)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koloğlu, Orhan (2015). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

- Mardin, Şerif (1991a). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1991b). *Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1997). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öngören, Ferit (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Safa, Peyami (2010). *Türk İnkılabına Bakışlar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Solak, Ömer (2011). “Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi”. *Akademik Bakış Dergisi*, 26: 1-14.
- Sözen, Edibe (2014). *Söylem*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Taşçioğlu, Muhaddere (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadın Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları.
- Tonga, Necati (2012). “İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı”. *Değirmen, Yüzyılın Dergileri 1900-2000 Özel Sayısı*, 29-30-31: 62-75.
- Toprak, Zafer (2016). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Zihnioğlu, Yaprak (2003). *Kadinsız İnkılap-Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası: Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.